

УДК 378.60

ДІТИ ГРУПИ РИЗИКУ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Шпеник Сільвія Золтанівна
м.Ужгород

В статті розглядаються питання соціальної роботи з дітьми групи ризику. Особлива увага звертається на дітей-сиріт, які виховуються в інтернатних закладах.

Ключові слова : соціальна робота, діти групи ризику, інтернатні заклади.

Внаслідок погіршення соціально-економічного становища в Україні, зростає кількість дітей з девіантною поведінкою і дітей так званої групи ризику. Саме ці діти є резервом поповнення лав неповнолітніх правопорушників і злочинців за відсутності відповідної і своєчасної роботи з ними. Отже, розглянемо сутнісні характеристики феномену «діти групи ризику».

Існує чимало досліджень (здебільшого зарубіжних учених), в яких аналізується дане явище. Так, автори Л.Олифіренко, Т.Шульга та ін. у праці «Соціально-педагогічна підтримка дітей групи ризику» [1] до групи ризику відносять таких дітей: 1) діти з проблемами в розвитку, які не мають різко вираженої клініко-патологічної характеристики; 2) діти, які залишилися без опіки батьків; 3) діти із неблагополучних, асоціальних сімей; 4) діти із сімей, які потребують соціально-економічну і соціально-психологічну підтримку; 5) діти з проявами соціальної і психолого-педагогічної дезадаптації.

Н.Ричкова [2] дає трохи інше тлумачення поняття діти групи ризику. Вона пропонує віднести сюди дітей, які: перебувають в сім'ях з різним рівнем соціальної дезадаптації; знаходяться під гіперопікою з боку батьків, близьких чи вихователів; перебувають в умовах депривації; із ускладненою психічними і психосоматичними захворюваннями спадковістю; з гіпердинамічним синдромом.

В.Курочкін [3] вважає дітьми групи ризику тих, які поступають в школу ослабленими через соціально-спадкові, генетичні причини.

До певної міри дітьми групи ризику можна вважати і педагогічного занедбаних дітей.

Розрізняють педагогічну занедбаність ранню і пізню [4]. Рання характеризується тим, що діти приходять в школу з більш низьким розумовим розвитком у порівнянні з ровесниками, з обмеженими уявленнями про оточуючий світ. Як правило, така занедбаність тісно зв'язана з низьким культурно-освітнім рівнем батьків. Виявлення ранньої педагогічної занедбаності дуже важливе для адекватної діагностики шкільної зрілості і для оцінки перспективи навчання такої дитини.

Пізня педагогічна занедбаність виникає у дітей, які спочатку встигали, а потім втратили інтерес до навчання. Підкреслюється важливість соціальної природи педагогічної занедбаності.

Британські вчені найбільший ризик для формування особистості дитини вбачають у її перебуванні в несприятливих сімейних умовах і відзначають, що, на жаль, кількість таких дітей збільшується [5].

На нашу думку, особливої уваги заслуговують діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, переважна більшість яких виховуються в Україні в інтернатних закладах і, безперечно, відносяться до дітей групи ризику.

Діти, які виховуються в інтернатних закладах, мають деяку специфіку психічного розвитку. Так, значна частина вихованців інтернатних закладів були об'єктами насильства (фізичного, психологічного, сексуального, морального). У них відсутній досвід любові до ближніх, уміння налагоджувати взаємозв'язки з дорослими і ровесниками, здатність до ефективної співпраці. Для цих дітей характерною є дезадаптованість, високий рівень вербальної і фізичної агресії, емоційні розлади (тривожність, гнів, фобії), відхилення у перебігу психічних процесів (пам'яті, мислення, сприймання, уваги), неадекватна самооцінка, адиктивна поведінка, інфантильність та ін. Найбільш характерною властивістю переважної більшості вихованців інтернатних установ є порушення соціалізації в широкому значенні: відсутність гігієнічних навичок, неуміння правильно поводити себе за столом, нездатність адаптуватися до незнайомого середовища, до но-

вих обставин, відсутність чітких ціннісних орієнтацій, порушення статевої ідентифікації та орієнтації, злодійство, брехливість, втрата цінності людського життя, жорстокість, агресивність, лінощі, відсутність норм моралі, прийнятих у суспільстві, бездуховність, втрата інтересу до знань, шкідливі звички.

Здійснений нами аналіз світової і вітчизняної системи опіки дітей, позбавлених батьківського піклування, свідчить про те, що, незважаючи на певні здобутки, система опіки дітей в Україні є недосконалою. Вона не відповідає вимогам сьогодення, не спроможна ефективно забезпечувати роботу з попередження відхиленя у формуванні особистості неповнолітніх та їх поведінці і, безперечно, потребує реформування.

Водночас, у багатьох зарубіжних країнах є вагомий здобуток у соціальному захисті дітей, позбавлених батьківського піклування. Що стосується сучасної системи опіки і соціальної допомоги за рубежом, то в багатьох західних країнах вона перебуває на досить високому рівні розвитку.

Наприклад, в США система соціальної допомоги дітям досить складна і гнучка. Тут існують державні служби і приватні. В цілому цю систему можна вважати децентралізованою, функціонування її забезпечується різними соціальними програмами, які регламентуються федеральним законодавством окремого штату, іноді спільно. Окремі програми приймаються місцевою владою, що дозволяє повніше враховувати потреби кожного регіону.

Соціальна допомога дітям здійснюється через систему дитячих закладів, яка включає заклади загального і спеціального типу. Важливе місце в системі дитячих закладів посідає широка мережа притулків для сиріт і покинутих дітей, де вихователями є професійні соціальні працівники.

Широкого розповсюдження набули притулки для дітей, у яких мали місце емоційні зриви. Ці притулки функціонують стаціонарно і виконують функції реабілітаційних центрів, в які направляються діти із неблагополучних сімей, ті, які втекли з дому, або ж здійснили дрібні правопорушення. Кожен центр розрахований на 8-10 дітей.

В США існує добре розвинена мережа дитячих виправних закладів.

Крім того, в кожній школі обов'язково є штатні соціальні працівники. Слід відзначити, що превентивна робота, яку забезпечують соціальні працівники стала окремою спеціалізацією в соціальній роботі. Ці спеціалісти зосереджують увагу на допомозі учням в їх успішній адаптації до школи, на координації виховних дій. Вони допомагають у вирішенні таких проблем, як пропуски занять, недисциплінованість, агресивна поведінка та ін. На нашу думку, цей досвід вартий уваги.

Значна робота проводиться у США з неблагополучними сім'ями, зокрема, неповними [6].

Державна допомога неповним сім'ям у США надається у рамках федеральної програми "Допомога сім'ям з дітьми" (Aid to Families with Dependent Children). Причому, якщо до початку 70-х років ця допомога була зорієнтована на "підтримку бідності", то, коли стали розроблятися програми по стимулюванню зайнятості (курси підготовки, сприяння у пошуках роботи), допомогу у рамках даної програми автоматично стали отримувати лише матері, що виховували дитину вдома до 6-річного віку. А одиноким матерям, чії діти старші, для отримання такої допомоги необхідно зареєструватись такими, що шукають роботу чи навчаються на курсах для отримання спеціальності. Вдови отримують невелику пенсію від держави, але таку маленьку, що зазвичай бувають змушені шукати додаткову роботу окрім основної.

У США багато неповних сімей дуже бідні. Крім того, одинокі матері нерідко нехтують своїми батьківськими обов'язками. Тому в 1980 р. стала фінансуватись програма, за якою сім'ї, що бажають взяти на виховання дітей із неблагополучних сімей, частіше неповних, можуть встановлювати над ними опіку.

Допомога неповній сім'ї частіше надається у рамках програм на рівні окремих штатів (наприклад, допомога розлученій жінці у випадку, якщо колишній чоловік не сплачує аліменти на дитину, призначається тільки у штаті Вісконсін) або ж на рівні соціально-територіальних спільнот (community). При цьому спеціальних агентств, що займаються проблемами "дорослої" неповної сім'ї, а не одиноких матерів-підлітків, надзвичайно мало. Більшість даних проблем вирішується на рівні спільнот у рамках консультативної допомоги сім'ям в цілому або при роботі з сім'ями, що мають низькі доходи. Одне з найбільш відомих агентств "Центр ресурсів для одиноких батьків" (Single Parent Resource Center) було організоване у якості експериментальної програми у Нью-Йорку близько 10 років назад. Це незалежне неприбуткове агентство надає безпосередні послуги одиноким батькам, здійснює технічну підтримку територіальних програм Нью-Йорка, що безпосередньо обслуговують цю категорію, а також виступає як юридичний захисник при розв'язанні проблем неповної сім'ї на всіх рівнях (міста, штату, федерації). Служби цього агентства надають одиноким батькам інформацію, звертаються за потрібними довідками, дають поради і при необхідності виступають у якості адвоката. Ще не так давно у ньому були розроблені дві спеціальні програми для бездомних одиноких батьків і одиноких матерів, що знаходяться у в'язниці. Проте для більш широких програм у агентства не вистачає грошей. На думку потенційних спонсорів, неповні сім'ї не так уже й потребують допомоги: існує помилкове припущення, що більшість їх складають "чорні" сім'ї з великою кількістю дітей, або достатньо забезпечені розлучені жінки із середнього класу.

Широкого розвитку у США набули групи самопомоги і групи підтримки. Усі вони об'єднані у найбільшу з існуючих у країні подібних організацій – "Батьки без партнерів" (Parents Without Partners). Загальна чисельність її членів налічує понад 210.000 чоловік, більшу частину яких складають розлучені жінки середнього класу. Члени організації обмінюються педагогічним досвідом, допомагають одне одному проводити вихідні дні і відпустки. Організація забезпечує юридичну підтримку своїм членам, виступає з пропозиціями стосовно перегляду податкової політики, у сфері житлового законодавства, сприяє розвитку усіх форм соціальної допомоги по догляду за дітьми. Організація випускає журнал "Одинокі батьки", має свою бібліотеку, володіє місцем в ефірі.

Типові групи підтримки на рівні соціально-територіальної спільноти складаються з 12-15 осіб, чоловіків і жінок, які мають різний шлюбний статус. Вони збираються, як правило, раз на кілька місяців і обговорюють на своїх зустрічах різні проблеми: виховання дитини, взаємовідносини з дітьми-підлітками, особистісні переживання, стратегії подолання труднощів.

У США існує багато просвітницьких програм, які передбачають педагогічну і психологічну допомогу усім батькам з дітьми, у тому числі і одиноким. Діють вони при церквах, сімейних службах, місцевих агентствах, що працюють з бідними сім'ями, у державних і приватних школах, у медичних закладах.

Американські вчені вважають, що в їх країні допомогу неповній сім'ї необхідно надавати у рамках розв'язання більш загальних проблем соціальної політики, таких, як:

- створення гарантованого мінімуму державної підтримки всіх сімей з дітьми;
- створення більш широких можливостей для зайнятості жінок, у тому числі усунення дискримінації у залежності від статі при прийомі на роботу;
- матеріальна підтримка одного з батьків після народження дитини;
- створення робочих місць із гнучким графіком;
- пільгове кредитування житла сім'ям з низькими доходами.

Таким чином в США намагаються забезпечити соціальний захист родини і зменшити кількість дітей групи ризику.

Література

1. Олифиренко Л.Я. і др. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска / Людмила Яковлевна Олифиренко. – М.: Академия, 2002. – 256 с.
2. Рычкова Н.А. Деадаптированное поведение детей: Диагностика, коррекция, психопрофилактика / Н.А.Рычкова. – М.: Академия, 2000. – 232 с.

3. Курочкин В.И. Стресс и “школьные” болезни // Социальная работа. – 1999. – №1.
4. Голик А.Н. Введение в педагогическую психиатрию / Аркадий Николаевич Голик. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 104 с.
5. Scottish Children’s Reporter. Administration Annual Report 2005-2006, Stirling, 2006. – 73 p.
6. Чорбинский С.И. Социальная работа и социальные программы США / С.И.Чорбинский. – М.: ВЛАДОС, 1992. – 119 с.

В данной статье рассматриваются вопросы социальной работы с детьми группы риска. Особое внимание уделено детям-сиротам, которые воспитываются в интернатных учреждениях.

Ключевые слова: социальная работа, дети группы риска, интернатные учреждения.

The author of the article has considered the issues of social work practice with the vulnerable children. Much attention has been paid to the orphans.

Key words: social work, vulnerable children, boarding houses.